

RAAP-NOTITIE 3582

Plangebied Withofcomplex te Etten-Leur

Gemeente Etten-Leur

**Archeologisch vooronderzoek: een bureau- en
inventariserend veldonderzoek (karterende fase)**

Colofon

Opdrachtgever: Woonstichting Etten-Leur

Titel: Plangebied Withofcomplex te Etten-Leur, gemeente Etten-Leur; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek (karterende fase)

Status: herziene eindversie

Datum: november 2010

Auteur: drs. X.C.C. van Dijk

Projectcode: ETTWI

Bestandsnaam: NO3582_ETTWI.doc

Projectleider: drs. X.C.C. van Dijk

Projectmedewerker: M.H.P.M. Ruijters

ARCHIS-vondstmeldingsnummer: 415304

ARCHIS-waarnemingsnummers: nog niet verleend

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer: 43043

Bewaarplaats documentatie: RAAP Zuid-Nederland

Autorisatie: dr. M.P.F. Verhoeven

Bevoegd gezag: gemeente Etten-Leur

ISSN: 0925-6369

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

Leeuwendeldseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

telefoon: 0294-491 500

telefax: 0294-491 519

E-mail: raap@raap.nl

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2010

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
1 Inleiding	4
1.1 Kader en doelstelling	5
1.2 Administratieve gegevens	5
1.3 Onderzoeksopzet en richtlijnen	5
2 Bureauonderzoek	7
2.1 Methoden	7
2.2 Resultaten	7
3 Veldonderzoek	13
3.1 Methoden	13
3.2 Resultaten	13
4 Conclusies en aanbevelingen	15
4.1 Conclusies	15
4.2 Aanbevelingen	15
Literatuur	17
Gebruikte afkortingen	18
Overzicht van figuren, tabellen en bijlagen	18
Bijlage 1: Boorbeschrijvingen	29
Bijlage 2: Beschrijving van Rijksmonumenten 't Withofcomplex (bron: www.KICH.nl)	33
Bijlage 3: Beschrijving van MIP-pand Bisschopsmolenstraat 162 (bron: www.CHW.nl)	42

Samenvatting

In opdracht van Woonstichting Etten-Leur heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in september 2010 een bureauonderzoek uitgevoerd in verband met wijziging van het bestemmingsplan van het Withofcomplex in Etten-Leur (gemeente Etten-Leur). In het plangebied is een appartementencomplex gepland. Dit onderzoek diende te worden uitgevoerd omdat realisatie van de plannen zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijk aanwezige archeologische resten. Doel van het bureauonderzoek was het verwerven van informatie over bekende en verwachte archeologische waarden teneinde een gespecificeerde verwachting op te stellen. Doel van het veldonderzoek was het toetsen van die gespecificeerde archeologische verwachting en, indien mogelijk, een eerste indruk geven van de aard, omvang, datering, kwaliteit en diepteligging van eventueel aangetroffen archeologische resten. Het plangebied maakt deel uit van het West- Brabantse dekzandgebied en de bodem bestaat uit een hoge zwarte enkeerdgrond. In het ARChEologisch Informatie Systeem staan geen archeologische vindplaatsen geregistreerd uit het plangebied. Volgens de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) bevinden zich in (de directe nabijheid van) het plangebied geen archeologische monumenten. Op de Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Brabant staat de weg Achter de Molen aangegeven als een lijnelement van zeer hoge historisch-geografische waarde. Ook de Bisschopsmolenstraat is een historische weg die voor de ontwikkeling van Etten-Leur van belang is en van redelijk hoge historisch-geografische waarde is. De weg ten zuiden van het plangebied, Streek, is ook van redelijk hoge historisch-geografische waarde. In het plangebied liggen geen Rijksmonumenten of MIP-objecten, terwijl dat volgens de CHW wél het geval zou zijn (MIP-code ZB034-004498). Het onlangs gesloopte pand was een schoolgebouw. De archeologische verwachting was bij aanvang van het veldonderzoek:

- laag voor vindplaatsen van jager-verzamelaars;
- hoog voor vindplaatsen van landbouwers uit de periode Nieuwe Steentijd t/m Nieuwe tijd, met name voor de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd.

Het veldonderzoek heeft aardewerk uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd opgeleverd. Het is onduidelijk of de ruimtelijke spreiding van dit aardewerk verband houdt met de weg en mogelijke laat-middeleeuwse bewoning langs deze weg. Op basis van de hoge archeologische verwachting, de historische ontwikkeling van Etten en de resultaten van het veldonderzoek wordt archeologisch vervolgonderzoek aanbevolen. De logische vervolgstap op onderhavig onderzoek is een waarderend proefsleuvenonderzoek. Op basis van dit onderzoek kan de gemeente vervolgens een beslissing nemen over omgang met de gewaardeerde archeologische resten. Aangezien het plan al op hoog detailniveau bekend is, wordt planaanpassing en dus behoud *in situ* niet meer mogelijk geacht. Daarom en gezien het korte tijdspad wordt geadviseerd om een proefsleuvenonderzoek, met eventuele doorstart naar een opgraving uit te voeren. Op basis van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek zal de gemeente een besluit nemen ten aanzien van het vervolgonderzoek (opgraving). Het vervolgonderzoek behoort conform de KNA versie 3.2 plaats te vinden op basis van een Programma van Eisen (PvE). Het PvE dient te worden goedgekeurd door het bevoegd gezag. Op basis van de bevindingen van dit onderzoek neemt de gemeente een selectiebesluit.

1 Inleiding

1.1 Kader en doelstelling

In opdracht van Woonstichting Etten-Leur heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in september 2010 een bureauonderzoek uitgevoerd in verband met wijziging van het bestemmingsplan van het Withofcomplex in Etten-Leur (gemeente Etten-Leur). In het plangebied is een appartementencomplex gepland. Volgens het plan wordt het complex niet onderkelderd, maar wordt wel een diepe liftschaft aangelegd in het appartementencomplex (mededeling de heer W. Doorten, woonstichting Etten-Leur). Dit onderzoek diende te worden uitgevoerd omdat realisatie van de plannen zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijk aanwezige archeologische resten. Doel van het bureauonderzoek was het verwerven van informatie over bekende en verwachte archeologische waarden teneinde een gespecificeerde verwachting op te stellen. Doel van het veldonderzoek was het toetsen van die gespecificeerde archeologische verwachting en, indien mogelijk, een eerste indruk geven van de aard, omvang, datering, kwaliteit (gaafheid en conservering) en diepteligging van eventueel aangetroffen archeologische resten. Op basis van de onderzoeksresultaten en de aard en omvang van de voorgenomen bodemingrepen is vervolgens in hoofdstuk 4 een advies geformuleerd met betrekking tot eventueel archeologisch vervolgonderzoek.

1.2 Administratieve gegevens

Het plangebied (0,5 ha) ligt in de kern van Etten-Leur aan de Bisschopstraat (figuur 1). Het gebied staat afgebeeld op kaartblad 50A van de topografische kaart van Nederland (schaal 1:25.000). Het perceel staat kadastraal bekend onder gemeente Etten-Leur, sectie L, nummer 8443.

Gemeente: Etten-Leur

Plaats: Etten-Leur

Plangebied: Plangebied Withofcomplex

Centrumcoördinaten: 103.400/397.240

ARCHIS-vondstmeldingsnummer: 415304

ARCHIS-waarnemingsnummers: nog niet verleend

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer: 43043

1.3 Onderzoekopzet en richtlijnen

Het onderzoek bestond uit een bureauonderzoek en een veldonderzoek. Het veldonderzoek bestond uit een karterend booronderzoek, vanwege de geringe omvang van het plangebied en om meer duidelijkheid te krijgen in de archeologische waarde van het plangebied. Het onderzoek is uitgevoerd volgens de normen van de archeologische beroepsgroep (zie artikel 24 van het Besluit archeologische monumentenzorg). De Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, versie 3.2), beheerd door de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; www.sikb.nl), geldt in de praktijk als richtsnoer. RAAP beschikt over een opgravingsvergunning, verleend door de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Zie tabel 1 voor de dateringen van de in dit

rapport genoemde archeologische perioden. Achter in dit rapport is een lijst met gebruikte afkortingen opgenomen.

2 Bureauonderzoek

2.1 Methoden

Het bureauonderzoek is uitgevoerd om een gespecificeerde archeologische verwachting op te stellen. Daartoe zijn reeds bekende archeologische en aardkundige gegevens verzameld en is het grondgebruik in het plangebied in het heden en verleden geïnterpreteerd. Geraadpleegd zijn de volgende bronnen:

- het ARCHEologisch Informatie Systeem (ARCHIS);
- de Archeologische Monumenten Kaart (AMK);
- de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW);
- literatuur en historisch en aardkundig kaartmateriaal (zie literatuurlijst);
- de recente topografische kaart (schaal 1:25.000);
- recente luchtfoto's uit Google Earth (<http://www.earth.google.com>);
- het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN);
- het informatiesysteem Data en Informatie van de Nederlandse Ondergrond (DINO);
- het informatiesysteem Kennis Infrastructuur Cultuur Historie (KICH);
- de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW)/Hoofdstructuur (CHS) van de provincie;
- de molendatabase;
- recente relevante literatuur.

Tevens is in november 2009 contact opgenomen met de plaatselijke heemkundekring, dhr. C. Kerstens. Dit leverde geen nieuwe vindplaatsen op. De archeologische meldingen van deze heemkundekring zijn overigens enkele jaren geleden meegenomen in de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Etten-Leur (Ellenkamp, 2009).

2.2 Resultaten

Huidige situatie

Ten tijde van het onderzoek lag het plangebied braak. De bebouwing was geheel gesloopt en de oppervlakteverharding was verwijderd, evenals de meeste groenaanplant.

Volgens de geraadpleegde topografische kaart en het Actueel Hoogtebestand Nederland (<http://www.ahn.nl/>) bedraagt de huidige maaiveldhoogte in het plangebied ongeveer 9,5 m +NAP. Volgens KLIC-meldingen wordt het plangebied in het oosten en zuiden lokaal doorsneden door enkele kabels en leidingen. Afgezien van deze kabel zijn op basis van de geraadpleegde bronnen in het plangebied geen relevante infrastructurele objecten geïdentificeerd.

Locatiebezoek

Ter beoordeling van de huidige situatie in het plangebied heeft een locatiebezoek plaatsgevonden. Tijdens het locatiebezoek zijn 10 boringen gezet. Ter plekke van het voormalige gebouw is de bodem ongeveer 0,80 m diep afgegraven. Het bodemprofiel in de boringen buiten het voormalige gebouw bestaat uit een esdek (zie hoofdstuk 3 en bijlage 1).

Geo(morfo)logie

Het plangebied ligt in de bebouwde kom van Etten-Leur en is derhalve in geomorfologisch opzicht niet gekarteerd. Het grondgebied van de gemeente Etten-Leur maakt deel uit van het West-Brabantse dekzandgebied. Extrapolatie van de meest nabijgelegen geomorfologische eenheid duidt erop dat ook in het plangebied dekzand voorkomt (Staring Centrum/RGD, 1984: code 3L12a). De aanwezigheid van dekzand is in de directe omgeving van het plangebied herhaaldelijk bevestigd (o.a. Van Dijk, 2005; Ruijters, 2009). Op het AHN is een hogere rug in het zuiden van Etten-Leur duidelijk waarneembaar; hierop ligt het plangebied (figuur 2). Waarschijnlijk betreft dit een dekzandrug.

Rondom het plangebied zijn de terrasafzettingen versneden door dalvormige laagten. De oudste relevante afzettingen in het plangebied bestaan uit Rijn- en Maassedimenten die zijn afgezet tijdens het Vroeg Pleistoceen (2,2-1,6 miljoen jaar geleden). Op deze riviersedimenten is in het Weichselien (ca. 110.000-10.000 jaar geleden) een dun pakket eolisch sediment afgezet (Leenders, 1996). Onder invloed van een erg koud en droog klimaat kon de wind toen vat krijgen op de bodem en grote hoeveelheden zand verplaatsen (dekzand: Stiboka, 1982). Dit pakket dekzand is maximaal enkele meters dik en maskeert het reliëf van het oudere rivierenlandschap (Berendsen, 1996 en 1997).

Onder invloed van een belangrijke temperatuurstijging maakte de koudeminnende, open vegetatie van het Weichselien in het Holoceen (vanaf ca. 10.000 jaar geleden) plaats voor een vegetatie van meer warmteminnende soorten. Door de gesloten vegetatiestructuur vonden nauwelijks nog wijzigingen in het natuurlijke laat-pleistocene reliëf plaats. Erosie en sedimentatie bleven dan ook voornamelijk beperkt tot de actieve beekdalen en stuifzandgebieden.

Bodem

Onder invloed van het klimaat, planten en dieren ontwikkelde zich in het Holoceen een bodem in het dekzand. Het plangebied ligt echter binnen de bebouwde kom van Etten-Leur en is derhalve niet bodemkundig gekarteerd. Extrapolatie van de meest nabij gelegen bodemeenheid duidt echter op de aanwezigheid van hoge zwarte enkeerdgronden in het plangebied (grondwatertrap VI; Stiboka, 1983). Een hoge zwarte enkeerdgrond bestaat uit een zogenaamd esdek (Stiboka, 1982: code zEZ23). Esdekken zijn ontstaan door eeuwenlange bemesting van landbouwgronden met potstalmest door gemengde boerenbedrijven (in West-Brabant vaak na de Late Middeleeuwen) om op die manier de vruchtbaarheid van de akkers op peil te houden. Deze mest bestond uit een mengsel van stalmest, huisafval, bosstrooisel, heideplaggen en zand. Onder het esdek bevindt zich mogelijk een veldpodzolgrond. Dit was in elk geval zo ter plekke van 't Withof (noordelijk van onderhavig plangebied) en in plangebied Streek-Zundertseweg (zuidelijk van onderhavig plangebied; Van Dijk, 2005; Robberechts, 2003; Ruijters, 2009). Wanneer in een bepaald gebied de neerslag de verdamping overtreft, kunnen organische stof en mineralen uit de top van de bodem oplossen en naar beneden uitspoelen. Als gevolg van deze uitspoeling ontstaat kort onder de humushoudende bovenlaag (A-horizont) een bodemhorizont waaruit deze stoffen (gedeeltelijk) zijn verdwenen (E-horizont). Onder bepaalde omstandigheden kan een deel van de uitgespoelde stoffen onder deze uitspoelingslaag weer worden afgezet in een inspoelingshorizont (B-horizont). Het proces van in- en uitspoeling in de bodem wordt podzolering genoemd; het resultaat is een podzol.

DINO-gegevens

Het raadplegen van digitale aardkundige gegevens via het DINOLoket van TNO-NITG (<http://dinoLks01.nitg.tno.nl/dinoLks/DINOLoket.jsp>) heeft geen relevante informatie over de aardkundige situatie in het plangebied opgeleverd.

Archeologische gegevens

In het ARCHEologisch Informatie Systeem (ARCHIS; geraadpleegd op 21 september 2010) staan geen archeologische vindplaatsen geregistreerd uit het plangebied. Volgens de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) bevinden zich in (de directe nabijheid van) het plangebied geen archeologische monumenten.

Volgens ARCHIS zijn uit de directe omgeving van het plangebied (straal ca. 500 m) wel enkele archeologische vindplaatsen bekend (figuur 3). Bij een archeologische begeleiding tijdens graafwerkzaamheden in plangebied San Francesco, direct ten noorden van onderhavig plangebied, zijn in de zuidwestelijke bouwput enkele greppels waargenomen. In één greppel is een fragment laat-middeleeuws aardewerk aangetroffen; waarschijnlijk is deze greppel in deze periode gegraven (Robberechts, 2003). Tijdens booronderzoek op het perceel direct zuidelijk van onderhavig plangebied zijn enkele vondsten gedaan: het gaat om een fragment baksteen, waarschijnlijk een deel van een metalen lepel en een fragment sterk verweerd roodbakend aardewerk. De vondsten dateren uit de Late Middeleeuwen of Nieuwe tijd en zijn geïnterpreteerd als bemestingsaardewerk: materiaal dat samen met het huisvuil en stalmest op de akkers werd uitgereden (ARCHIS-vondstmeldingsnummer 404604; Van Putten, 2007). Tevens is er baksteen gevonden, dat vermoedelijk verband houdt met de pre-19e eeuwse boerderij die hier heeft gestaan tot de sloop in 1970 (ARCHIS-vondstmeldingsnummer 404605; Van Putten, 2007). Verder zijn ongeveer 450 m ten zuidoosten van het plangebied, aan de Bisschopsmolenstraat, sporen aangetroffen tijdens een proefsleuvenonderzoek (ARCHIS-waarnemingsnummer 405258). In één van de sleuven zijn 4 mogelijke greppels aangetroffen met aardewerkfragmenten, houtskool, sintels, metaal, glas en keramisch bouw materiaal. Op basis van vondstmateriaal uit de mogelijk oude bouwvoor en op basis van de bodemstratigrafie worden deze 4 greppels in de Nieuwe tijd B gedateerd.

Historische situatie

Het turfsteken is van grote invloed geweest op de ontwikkeling van het landschap in de gemeente Etten-Leur. Tot de Late Middeleeuwen waren grote, laaggelegen delen bedekt met een laag veen en was veruit het grootste gedeelte van de gemeente nog onontgonnen en onbewoond. Pas in de Late Middeleeuwen (ca. 1200-1500) kwamen de ontginningen in Etten-Leur echt op gang. In grote gebieden werd het veen afgegraven en werden de vrijgekomen zandgronden voor de landbouw in gebruik genomen. De ontginning van het plangebied heeft vermoedelijk in de Late Middeleeuwen plaatsgevonden, maar het is onbekend of veengroei ook in het plangebied heeft plaatsgevonden. In die periode was reeds de helft van de gemeente in agrarisch gebruik (Leenders, 1980).

Om inzicht te verkrijgen in het grondgebruik in het plangebied in de Nieuwe tijd biedt de analyse van historische kaarten een goede invalshoek. Uit historische kaarten blijkt dat het plangebied tegen een strook lintbebouwing langs de Bisschopsmolenstraat ligt, die vanuit de kern van Etten naar het zuiden loopt. Deze historische lintbebouwing, die veelal aan weerszijden van de

Bisschopsmolenstraat lag, beperkte zich lange tijd juist ter hoogte van het plangebied tot de westelijke zijde van de weg. Aan het begin van de 19e eeuw stonden in het plangebied geen gebouwen en was het plangebied als akkerland in gebruik (<http://watwaswaar.nl>). In 1836-1843 was deze situatie ongewijzigd, maar in 1894 was het plangebied bebost (Uitgeverij Robas Producties, 1989). Het plangebied valt dus buiten deze historische bebouwing, maar dit wil geenszins zeggen dat het archeologisch en historisch niet interessant kan zijn. Net buiten deze bebouwing lagen landbouwgronden die in kleine, rechthoekige akkertjes en weilanden waren verkaveld (Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990). Nog rond 1900 was het grondgebruik in Etten (en wijdere omgeving) verdeeld in kleine, rechthoekige kavels die van elkaar werden gescheiden door groen-singels, heggen, houtwallen, bomenrijen, etc. (Renes, 1985; Uitgeverij ROBAS Producties, 1989).

Op de Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Brabant is een overzicht van cultuurhistorische elementen gepresenteerd. Hierop staat de weg Achter de Molen aangegeven als een lijnelement van zeer hoge historisch-geografische waarde. Ook de Bisschopsmolenstraat is een historische weg die voor de ontwikkeling van Etten-Leur van belang is en van redelijk hoge historisch-geografische waarde is. De weg ten zuiden van het plangebied, Streek, is ook van redelijk hoge historisch-geografische waarde (figuur 6; Ellenkamp, 2009). Verder staan er diverse MIP en gebouwde Rijksmonumenten aan de Bisschopsweg aangegeven.

Bebouwing en hun monumentale status: de Bisschopsmolen en complex 't Withof

In de (directe) nabijheid van het plangebied zijn diverse historische panden aanwezig, waarvan enkele een monumentale status hebben (figuur 6). Deze worden hieronder kort besproken.

Op 19e eeuwse kaarten staat ter hoogte van het plangebied het toponiem 'Moleneynd' vermeld (www.dewoonomgeving.nl). Dit toponiem heeft betrekking op de Bisschopsmolen. Deze windmolen staat afgebeeld op de kadastrale minuut van 1830 (figuur 7; <http://watwaswaar.nl>). Het betreft een ronde bakstenen korenmolen met stelling op een lage belt (heuvel). Deze molen is van zeer hoge cultuurhistorische waarde en een rijksmonument (Rijksmonumentnr: 15381; <http://www.molendatabase.nl>). De voorgangers van de huidige molen waren 3 standerdmolens, die banmolens van de Heer van Breda waren. Alle onderhorigen van de heer in de Heerlijkheid Breda waren tot het eind van de 18e eeuw verplicht hun graan op de molen in Etten of Hoeven te laten malen. De oorspronkelijke standerdmolen was in 1583 bij een inval verbrand, waarna er in 1596 een nieuwe standerdmolen verrees. Vanaf 1633 kan er van de Bisschopsmolen worden gesproken. De huidige molen werd 1744 gebouwd voor de bisschop van Antwerpen, als opvolger van een eeuwenoude standerdmolen. In 1795 werden alle goederen van het bisdom Antwerpen in beslag genomen door de Fransen en de Bisschopsmolen werd hierdoor staatsdomein. Sinds 1837 ging de molen diverse malen over in particulier eigendom. Sinds 1959 is de molen eigendom van de gemeente Etten-Leur.

Op het kadastrale minuutplan uit 1830 staat direct ten noorden van het plangebied een gebouw omringd door een gracht afgebeeld. Het gebouw is het herenhuis Huis Adama, dat omstreeks 1600 is gebouwd. In de 17e eeuw is de zorgcongregatie der Penitenten-Recollectinen gesticht en in 1820 vestigde de Ettense congregatie zich in klooster 't Withof. Daartoe werd het huis Adama

gekocht, dat tussen 1825 en 1965 vele malen werd uitgebreid of verbouwd. Huize Adama is van Rijkswege beschermd en vrijwel het hele bouwvolume van voor 1940 (voor zover gelegen binnen de cultuurhistorische verkenning) is als waardevol cultuurhistorisch complex daaraan toegevoegd (MIP-code ZB034-004498). Daaronder vallen onder andere de diverse vleugels die aan het oorspronkelijke herenhuis zijn gebouwd, de diverse kapellen, de boerderij en de Lourdesgrot (Van 't Hof, 2001). De volgende gebouwen zijn van zeer hoge cultuurhistorische waarde en Rijksmonument (figuur 4):

- Boerderij 't Withof (Rijksmonumentnr: 525719);
- Kerkelijk gebouw Huize Adama (Rijksmonumentnr: 516653);
- Kerkelijk gebouw klooster (Rijksmonumentnr: 516654);
- Kerkelijk gebouw kloosteronderdeel (Lourdesgrot; Rijksmonumentnr: 525741);
- Kerkelijk gebouw kapel (Rijksmonumentnr: 525718);
- Kerkelijk gebouw kapel (Rijksmonumentnr: 525717);
- woonhuis (Rijksmonumentnr: 15380).

Voor meer cultuurhistorische gegevens van klooster 't Withof wordt verwezen naar een cultuurhistorische verkenning die enkele jaren geleden is uitgevoerd (Van 't Hof, 2001). Zie bijlage 2 voor de KICH-gegevens van deze monumenten. Het plangebied ligt volgens de Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Brabant in een molenbiotoop (figuur 8). Wanneer de gegevens van de Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Brabant worden vergeleken met die van KICH, dan blijkt dat beide niet op elkaar aansluiten. Volgens KICH liggen er geen Rijksmonumenten of MIP-objecten in het plangebied, terwijl dat volgens de CHW wél het geval is (<http://brabant.esrinl.com/chw>; MIP-code ZB034-004498; zie bijlage 3). Uit navraag bij de gemeente blijkt dat in het plangebied een schoolgebouw heeft gestaan en dat in het plangebied geen monument of MIP pand is gesloopt. De aanduiding volgens de CHW is niet juist: het klooster dat als rijksmonument is aangewezen, ligt iets noordelijker.

IKAW en gespecificeerde archeologische verwachting

Volgens de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW; ROB, 2005) geldt voor het plangebied een onbekende kans op het aantreffen van archeologische waarden wegens de ligging in bebouwd gebied. In 2000 is een archeologische beleidskaart gemaakt voor de gemeente Etten-Leur, waaronder een gedetailleerde kaart voor het stedelijk gebied (Odé, 2000). Hierop zijn de historische bewoningslocaties die in Etten-Leur bekend zijn als zeer belangrijke archeologische zones bestempeld, die bovendien erg kwetsbaar zijn. Locaties van historisch bekende gebouwen, zoals 't Withof, zijn hierop aangegeven als behoudenswaardig.

In 2009 is deze archeologische verwachtingskaart nader uitgewerkt (Ellenkamp, 2009). Op basis van de landschappelijke ontwikkeling geldt voor het plangebied een lage archeologische verwachting voor vindplaatsen van jager-verzamelaars uit de Oude en Midden Steentijd. Uit diverse studies is namelijk gebleken dat vindplaatsen van jager-verzamelaars voornamelijk voorkomen in hoge, droge landschappelijke gebieden die grenzen aan lagere, natte gebieden. Deze voorkeurszones worden ook wel gradiëntzones genoemd. Omdat het plangebied niet in een dergelijke gradiëntzone ligt, geldt voor het plangebied een lage archeologische verwachting voor vindplaatsen uit deze periode. Voor gemeenschappen van landbouwers uit de periode Nieuwe Steentijd (Neo-

lithicum) t/m Nieuwe tijd gelden andere factoren die belangrijk zijn in de keuze voor een vestigingslocatie. Voor deze gemeenschappen zijn factoren als ontwatering, potentieel akkerareaal, vruchtbaarheid en bewerkbaarheid van de bodem van belang. Deze factoren komen onder meer tot uiting in het bodemtype. Omdat het bodemtype in het plangebied onbekend is, geldt voor het plangebied volgens Ellenkamp (2009) een lage archeologische verwachting voor vindplaatsen van landbouwers. Op basis van extrapolatie van gegevens uit de aangrenzende gebieden is het echter aannemelijk dat in het plangebied veldpodzolgronden voorkomen. Dit zijn bodems met een redelijk hoge natuurlijke vruchtbaarheid. Bovendien grenst het plangebied aan de historische bebouwing aan de Bisschopsmolenstraat. Op basis van deze gegevens geldt voor het plangebied een hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen van landbouwers. Vóór de Late Middeleeuwen was het gebied mogelijk bedekt door veen en daarom te nat voor bewoning.

Concluderend gold bij aanvang van het veldonderzoek voor het plangebied:

- een lage archeologische verwachting voor vindplaatsen van jager-verzamelaars;
- een hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen van landbouwers uit de periode Nieuwe Steentijd t/m Nieuwe tijd, met name voor de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd.

3 Veldonderzoek

3.1 Methodes

Het inventariserend veldonderzoek (IVO) bestond uit een booronderzoek karterende fase. De onderzoeksmethode voor het veldwerk is bepaald op basis van de resultaten van het bureauonderzoek (gespecificeerde archeologische verwachting) en het protocol inventariserend veldonderzoek uit de KNA versie 3.2. Tijdens het veldonderzoek zijn 10 boringen verricht in een grid van ongeveer 25 bij 25 m in 3 raaien, rekening houdende met de voormalige bebouwing (figuur 9). De boringen in een raai versprongen ten opzichte van die in de naastgelegen raai, waardoor een systeem van gelijkbenige driehoeken ontstond. De gehanteerde methode wordt geschikt geacht voor het opsporen van de meeste in dit gebied te verwachten nederzettingsterreinen uit de periode Neolithicum t/m Nieuwe tijd. Deze methode is niet geschikt om verkavelingspatronen, graven en andere zeer lokale archeologische resten in kaart te brengen (Tol e.a., 2004). Er is geboord tot maximaal 1,50 m -Mv met een Edelmanboor met een diameter van 15 cm. De boringen zijn lithologisch conform NEN 5104 (Nederlands Normalisatie-instituut, 1989) beschreven en met meetlinten ingemeten (x- en y-waarden). Het opgeboorde materiaal is in het veld gecontroleerd op de aanwezigheid van archeologische indicatoren (zoals houtskool, vuursteen, aardewerk, metaal, bot en verbrande leem). Het opgeboorde materiaal is gezeefd met een zeef met een maaswijdte van 0,5 cm; het zeefresidu is met het blote oog geïnspecteerd op het voorkomen van archeologische indicatoren.

3.2 Resultaten

Geologie en bodem

Het plangebied ligt op een dekzandrug met hoge zwarte enkeerdgronden. Het esdek is donker (bruin)grijs en bestaat uit leemarm, matig fijn zand. Het heeft, buiten de plek van de voormalige bebouwing waar de bodem niet is afgegraven, een dikte van meestal 50-70 cm. Van boring 4 richting boring 3 in de westpunt van het plangebied wordt het esdek echter snel dikker (van 90 naar 120 cm). In combinatie met de vlakke maaiveldhoogte wijst dit er op dat het natuurlijke oppervlak hier daalt en mogelijk sprake is van een laagte.

Het esdek ligt meestal direct op de natuurlijke bodem, waarin zich een veldpodzol heeft gevormd. De top van deze bodem is enkele malen verploegd (gebroken podzol), mogelijk tijdens de ontginning of het eerste gebruik als akker voorafgaand aan de esvorming. Het pakket met de gebroken podzol is op de meeste plekken buiten het voormalige gebouw aanwezig en is maximaal 25 cm dik. Daaronder komt plaatselijk een restant van de B-horizont van een veldpodzol voor, maar meestal is sprake van het gele, natuurlijke zand (C-horizont). Dit sluit aan bij gegevens uit de directe omgeving van het plangebied (o.a. Van Dijk, 2005; Robberechts, 2003; Ruijters, 2009).

Om inzicht te krijgen in de verstoring van de bodem op de plek van het voormalige gebouw, zijn hier 3 boringen gezet (boringen 2, 6 en 9). Uit deze boringen blijkt dat het gebouw op het gele zand was gefundeerd en dat bij de sloop de natuurlijke ondergrond slechts in geringe mate lijkt te

zijn verstoord. Ter plekke van het voormalige gebouw is de bodem ongeveer 0,80 m diep afgegraven en uit de boringen naast het gebouw blijkt dat de top van het gele zand zich meestal tussen 75 en 80 cm -Mv bevindt; in de boringen 3 en 4 is dit zelfs 135 cm -Mv.

Archeologie (archeologische vindplaats aangetroffen)

Tijdens het veldonderzoek zijn in 5 van de 10 boringen archeologische indicatoren aangetroffen (figuur 9). Het gaat om aardewerk uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. Het laat-middeleeuwse aardewerk bestaat uit blauwgrijs aardewerk, dat niet nader gedateerd kan worden dan de 11e-13e eeuw. Het bevond zich in de boringen 1 en 5 aan de basis van het esdek en/of in de gebroken podzol. Het betreft slechts 1 of 2 kleine fragmenten (kleiner dan 1 cm²). Het is onduidelijk of de ruimtelijke spreiding van het aardewerk enig verband houdt met de historische weg (Bisschopsmolenstraat/Zundertseweg) en mogelijke laat-middeleeuwse bewoning langs deze weg.

Het aardewerk uit de Nieuwe tijd bestaat uit roodbakkend geglaazuurd aardewerk, dat niet nader gedateerd kan worden dan 15e-19e eeuw. Het bevond zich in de boringen 2, 3 en 4 aan de basis van het esdek en/of de gebroken podzol. Het betreft slechts enkele kleine fragmenten (kleiner dan 1 cm²). Het is onduidelijk of de ruimtelijke spreiding van het aardewerk enig verband houdt met de daling van het natuurlijke reliëf; het kan niet uitgesloten worden dat de natuurlijke laagte in (het begin van) de Nieuwe tijd is opgevuld met een pakket vruchtbaar zand (esdek materiaal), dat als doel had de grondwaterstand relatief te doen dalen en mede daarmee dit lager gelegen gebied ook geschikt te maken als akkerland.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

Het plangebied maakte in historische tijden deel uit van het akkercomplex van Etten, dat ten zuiden van de stadskern op een dekzandrug lag. De bodem lag hier relatief hoog en in het dekzand ontwikkelde zich een veldpodzol. De ontginning van het plangebied heeft vermoedelijk in de Late Middeleeuwen plaatsgevonden. Dit wordt ondersteund door laat-middeleeuwse vondsten die op diverse plekken in de omgeving zijn gedaan. Uit het plangebied waren voorafgaand aan het onderzoek geen archeologische vindplaatsen bekend.

Uit historische kaarten blijkt dat het plangebied tegen een strook lintbebouwing langs de Bisschopsmolenstraat ligt. Deze historische lintbebouwing beperkte zich lange tijd juist ter hoogte van het plangebied tot de westelijke zijde van de weg. Aan het begin van de 19e eeuw stonden in het plangebied geen gebouwen. Het was in gebruik als akkerland, dat in kleine rechthoekige perceeltjes verkaveld was. Op de CHW staat een overzicht van cultuurhistorische elementen. De Bisschopsmolenstraat en Streek zijn van redelijk hoge historisch-geografische waarde. Verder staan er diverse MIP en gebouwde Rijksmonumenten aan de Bisschopsweg op aangegeven van klooster 't Withof. In het plangebied liggen geen Rijksmonumenten of MIP-objecten, terwijl dat volgens de CHW wél het geval zou zijn (MIP-code ZB034-004498). Het onlangs gesloopte pand was een schoolgebouw. De archeologische verwachting was bij aanvang van het veldonderzoek:

- laag voor vindplaatsen van jager-verzamelaars;
- hoog voor vindplaatsen van landbouwers uit de periode Nieuwe Steentijd t/m Nieuwe tijd, met name voor de Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd.

Het veldonderzoek heeft aardewerk uit de Late Middeleeuwen (11e-13e eeuw) en Nieuwe tijd (16e-19e eeuw) opgeleverd. Het middeleeuws aardewerk is dichtbij de historische weg Bisschopsmolenstraat/Zundertseweg aangetroffen. Het is onduidelijk of de ruimtelijke spreiding van dit aardewerk verband houdt met de weg en mogelijke laat-middeleeuwse bewoning langs deze weg. Het aardewerk uit de Nieuwe tijd is voornamelijk gevonden in een zone waar het natuurlijke reliëf daalt. Het kan niet uitgesloten worden dat de natuurlijke laagte in (het begin van) de Nieuwe tijd is opgevuld om die geschikt te maken als akkerland.

4.2 Aanbevelingen

Op basis van de hoge archeologische verwachting, de historische ontwikkeling van Etten en de resultaten van het veldonderzoek wordt archeologisch vervolgonderzoek aanbevolen. De logische vervolgstap op onderhavig onderzoek is een waarderend proefsleuvenonderzoek. Op basis van dit onderzoek kan de gemeente vervolgens een beslissing nemen over omgang met de gewaardeerde archeologische resten (behoud *in situ* of behoud *ex situ* (opgraving)). Aangezien het plan al op hoog detailniveau bekend is, wordt planaanpassing en dus behoud *in situ* niet meer mogelijk geacht. Daarom en gezien het korte tijdspad wordt geadviseerd om een proefsleuvenonderzoek, met eventuele doorstart naar een opgraving uit te voeren. Op basis van de resultaten van het

proefsleuvenonderzoek zal de gemeente een besluit nemen ten aanzien van het vervolgonderzoek (opgraving). Met medewerking van opdrachtgever en gemeente kan de doorstart op zeer korte termijn (aansluitend op het proefsleuvenonderzoek) gerealiseerd worden.

Het vervolgonderzoek behoort conform de KNA versie 3.2 plaats te vinden op basis van een Programma van Eisen (PvE). Dit PvE dient voor aanvang van het onderzoek te worden opgesteld door een senior-archeoloog. In het PvE wordt de precieze aard en locatie van de proefsleuven en worden de aard van de werkzaamheden en specifieke voorwaarden omschreven. Het PvE dient te worden goedgekeurd door het bevoegd gezag.

Aangezien de verplichting tot het uitvoeren van dit onderzoek gekoppeld kan worden aan de bouw-/aanlegvergunning (middels dubbelbestemming) kan de procedure van de bestemmingsplanwijziging wat betreft de archeologische monumentenzorg afgerond worden.

Met betrekking tot de ligging in een molenbiotop wordt opgemerkt dat het uitgangspunt is om dit biotop herkenbaar te houden. Daarom wordt aanbevolen om bij toekomstige bouwplannen hoog opgaande beplanting en bebouwing zoveel mogelijk te beperken.

Op basis van de bevindingen van dit onderzoek neemt de gemeente een selectiebesluit (contactpersoon mevrouw Van Dongen, t 076-5024 253, e-mail cynthia.soeters@etten-leur.nl).

Deskundige namens de bevoegde overheid is het Regiobureau Breda, mevrouw L. Weterings-Korthorst (l.weterings@breda.nl; 076-5294183).

Literatuur

- Deeben, J.H.C. (red.)**, 2008. De Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW), derde generatie. *Rapportage Archeologische Monumentenzorg* 155. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort (info: www.cultureelerfgoed.nl).
- Dijk, X.C.C. van**, 2005. Het Withof te Etten-Leur, gemeente Etten-Leur; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek. *RAAP-notitie* 1401. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Ellenkamp, G.R.**, 2009. (On)bewoonde eilanden in het veen: archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart, gemeente Etten-Leur. Deelrapport I: cultuurhistorische waarden- en archeologische verwachtingskaart. *RAAP-rapport* 1813. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.
- Hof, J.C. van 't**, 2001. *Een cultuurhistorische verkenning van Klooster 't Withof in Etten-Leur, gemeente Etten-Leur*. Uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.
- Nederlands Normalisatie-instituut**, 1989. *Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters*. Nederlands Normalisatie-instituut, Delft.
- Odé, O.**, 2000. Gemeente Etten-Leur; een archeologische beleidsadvieskaart voor het landelijk en stedelijk gebied. *RAAP rapport* 574. Stichting RAAP, Amsterdam.
- Rees, J.**, 1985. West-Brabant: een cultuurhistorisch Landschapsonderzoek. *Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem* 26. Stichting Brabants Heem, Waalre.
- ROB**, 2005. *Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) versie 2.1*. Ontleend aan <http://www.archis.nl>.
- Robberechts, B.**, 2003. Plangebied San Francesco, gemeente Etten-Leur: een archeologische begeleiding. *RAAP-rapport* 944. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Ruijters, M.H.P.M.**, 2009. Plangebied Streek-Zundertseweg, gemeente Etten-Leur; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek (verkennende fase). *RAAP-notitie* 3276. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.
- Putten, M. van**, 2007. *BAAC-rapport* 07.0080.
- Tol, A., P. Verhagen, A. Borsboom & M. Verbruggen**, 2004. Prospectief boren; een studie naar de betrouwbaarheid en toepasbaarheid van booronderzoek in de prospectiearcheologie. *RAAP-rapport* 1000. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Uitgeverij Robas Producties**, 1989. *Historische Atlas Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks, schaal 1:25.000*. Uitgeverij Robas Producties, Den IJp.
- Wagner, A. en N.H. van der Ham**, 2007: Proefsleuvenonderzoek Zundertseweg 20 te Etten-Leur, gemeente Etten-Leur, Standaardrapport. *ArcheoMedia rapportnr.* A07-342-R. ArcheoMedia, Capelle aan den IJssel.
- Wolters-Noordhoff Atlasproducties**, 1990. *Grote Historische Atlas van Nederland, schaal 1:25.000; Deel 4: Zuid-Nederland 1838-1857*. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen.

Gebruikte afkortingen

AHN	Actueel Hoogtebestand Nederland
AMK	Archeologische Monumenten Kaart
ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
CHS	Cultuurhistorische Hoofd Structuur
CHW	Cultuurhistorische Waarden Kaart
CMA	Centraal Monumenten Archief
DINO	Data en Informatie van de Nederlandse Ondergrond
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
KICH	Kennis Infrastructuur Cultuur Historie
KLIC	Kabels en Leidingen Informatie Centrum
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
-Mv	beneden maaiveld
NAP	Normaal Amsterdams Peil
PvE	Programma van Eisen
SIKB	Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer

Overzicht van figuren, tabellen en bijlagen

- Figuur 1.** Ligging van het plangebied (rood omlijnd); inzet: ligging in Nederland.
- Figuur 2.** Ligging van het plangebied op het AHN (bron: www.AHN.nl).
- Figuur 3.** Archeologische vindplaatsen uit de directe omgeving van het plangebied (rood omlijnd; uit: ARCHIS II).
- Figuur 4.** Plangebied op de historische kaart 1836-1843 (rood omlijnd; bron: Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990).
- Figuur 5.** Plangebied op de historische kaart 1894 (rood omlijnd; bron: Uitgeverij Robas Producties, 1989).
- Figuur 6.** Plangebied op het Kennis Infrastructuur Cultuur Historie (rood omlijnd; bron: www.KICH.nl)
- Figuur 7.** Plangebied op het kadastrale minuutplan (rood omlijnd; bron: www.watwaswaar.nl)
- Figuur 8.** Het plangebied op de Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Brabant (rood omlijnd; bron: www.CHW.nl).
- Figuur 9.** Resultaten karterend booronderzoek.
- Tabel 1.** Archeologische tijdschaal.
- Bijlage 1.** Boorbeschrijvingen.

Geologische perioden			Archeologische perioden			
Tijdvak	Chronozone	Datering	Tijdperk	Datering		
Holoceen	Laat Subatlanticum	1150 na Chr.	Nieuwste tijd (=Nieuwe tijd C)	1795		
			Nieuwe tijd	B 1650 A 1500		
	Vroeg Subatlanticum	-0	450 voor Chr.	Middeleeuwen	Laat 1250	
					Vol 1050	
					Ottoons 900	
					Karolingisch 725	
					Merovingisch laat 525	
					Merovingisch vroeg 450	
	Subboreaal	-3700	-450 voor Chr.	Romeinse tijd	Laat 270	
					Midden 70 na Chr.	
	Atlanticum	-7300	-9700	IJzertijd	Vroeg 15 voor Chr.	
					Laat 250	
	Boreaal	-8700	-9700	Bronstijd	Midden 500	
					Vroeg 800	
Preboreaal	-9700	-9700	Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	Laat 1100		
				Midden 1800		
Pleistoceen	Laat Glaciaal	11.050	Prehistorie	Vroeg 2000		
				Midden 2850		
	Vroegste Dryas	-12.500		-12.500	Mesolithicum (Midden Steentijd)	Laat 4200
						Midden 4900/5300
	Bølling	-12.500		-16.000	Paleolithicum (Oude Steentijd)	Vroeg 6450
						Midden 8640
	Vroegste Dryas	-13.500		-16.000	Laat	Vroeg 9700
						Midden
	Denekamp	-30.500		-35.000	Jong B	Laat
						Midden
	Hengelo	-60.000		-71.000	Jong A	Laat
						Midden
	Moershoofd	-71.000		-114.000	Midden	Laat
						Midden
Odderade	-114.000	-126.000	Oud	Laat		
				Midden		
Brørup	-126.000	-236.000	Oud	Laat		
				Midden		
Eemien	-126.000	-241.000	Oud	Laat		
				Midden		
Saalien II	-236.000	-322.000	Oud	Laat		
				Midden		
Oostermeer	-241.000	-384.000	Oud	Laat		
				Midden		
Saalien I	-322.000	-416.000	Oud	Laat		
				Midden		
Belvédère/Holsteinien	-322.000	-463.000	Oud	Laat		
				Midden		
Glaciaal x	-384.000	-463.000	Oud	Laat		
				Midden		
Holsteinien	-416.000	-463.000	Oud	Laat		
				Midden		
Elsterien	-463.000	-463.000	Oud	Laat		
				Midden		

Tabel 1. Geologische en archeologische tijdschaal.

Bijlage 1: Boorbeschrijvingen

boring: ETTWI-1

Datum: 21-9-2010, *boortype:* Edelman-15 cm, *doel boring:* archeologie - verkenning, *landgebruik:* braak, *vondstzichtbaarheid:* slecht, *provincie:* Noord-Brabant, *gemeente:* Etten-Leur, *plaatsnaam:* Etten leur, *opdrachtgever:* woonstichting, *uitvoerder:* RAAP Zuid

- 0-40 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: regelmatig geploegd/bewerkte A-horizont, *interpretatie:* bouwvoor
- 40-65 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: verploegd tot in C-horizont, *interpretatie:* gebroken podzol
Archeologie: *aardewerk:* enkel fragment laat-middeleeuws aardewerk
Opmerking: gevlekt
- 65-90 **Algemeen:** *kleur:* lichtgeel
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: C-horizont met kenmerken van ontijzering

boring: ETTWI-2

Datum: 21-9-2010, *boortype:* Edelman-15 cm, *doel boring:* archeologie - verkenning, *landgebruik:* braak, *vondstzichtbaarheid:* slecht, *provincie:* Noord-Brabant, *gemeente:* Etten-Leur, *plaatsnaam:* Etten leur, *opdrachtgever:* woonstichting, *uitvoerder:* RAAP Zuid

- 0-25 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: verploegd tot in C-horizont, *interpretatie:* gebroken podzol
Archeologie: *aardewerk:* enkel fragment Nieuwe tijd-aardewerk
Opmerking: gevlekt
- 25-70 **Algemeen:** *kleur:* lichtgeel
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: C-horizont met kenmerken van ontijzering

boring: ETTWI-3

Datum: 21-9-2010, *boortype:* Edelman-15 cm, *doel boring:* archeologie - verkenning, *landgebruik:* braak, *vondstzichtbaarheid:* slecht, *provincie:* Noord-Brabant, *gemeente:* Etten-Leur, *plaatsnaam:* Etten leur, *opdrachtgever:* woonstichting, *uitvoerder:* RAAP Zuid

- 0-40 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: regelmatig geploegd/bewerkte A-horizont, *interpretatie:* bouwvoor
- 40-125 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: A-horizont bestaand uit opgebracht pakket, *interpretatie:* esdek
Archeologie: *aardewerk:* enkel fragment Nieuwe tijd-aardewerk
- 125-135 **Algemeen:** *kleur:* lichtbruingeel
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: BC-horizont met kenmerken van ontijzering, *interpretatie:* gebroken podzol
Opmerking: gevlekt
- 135-150 **Algemeen:** *kleur:* lichtgeel
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: C-horizont met kenmerken van ontijzering

boring: ETTWI-4

Datum: 21-9-2010, *boortype:* Edelman-15 cm, *doel boring:* archeologie - verkenning, *landgebruik:* braak, *vondstzichtbaarheid:* slecht, *provincie:* Noord-Brabant, *gemeente:* Etten-Leur, *plaatsnaam:* Etten leur, *opdrachtgever:* woonstichting, *uitvoerder:* RAAP Zuid

- 0-40 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: regelmatig geploegd/bewerkte A-horizont, *interpretatie:* bouwvoor
- 40-90 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: A-horizont bestaand uit opgebracht pakket, *interpretatie:* esdek
- 90-105 **Algemeen:** *kleur:* lichtbruingeel
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: A-horizont, *interpretatie:* gebroken podzol
Archeologie: *aardewerk:* enkel fragment Nieuwe tijd-aardewerk
Opmerking: gevlekt
- 105-135 **Algemeen:** *kleur:* bruin
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: B-horizont, *interpretatie:* veldpodzolgronden
- 135-150 **Algemeen:** *kleur:* lichtgeel

Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: C-horizont met kenmerken van ontijzering

boring: ETTWI-5

Datum: 21-9-2010, *boortype:* Edelman-15 cm, *doel boring:* archeologie - verkenning,
landgebruik: braak, *vondstzichtbaarheid:* slecht, *provincie:* Noord-Brabant, *gemeente:*
Etten-Leur, *plaatsnaam:* Etten leur, *opdrachtgever:* woonstichting, *uitvoerder:* RAAP Zuid

- 0-30 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: regelmatig geploegd/bewerkte A-horizont, *interpretatie:* bouwvoor
- 30-60 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: A-horizont bestaand uit opgebracht pakket, *interpretatie:* esdek
- 60-70 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: verploegd tot in B-horizont, *interpretatie:* gebroken podzol
Opmerking: gevlekt
- 70-80 **Algemeen:** *kleur:* lichtbruin
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: verploegd tot in B-horizont, *interpretatie:* gebroken podzol
Archeologie: aardewerk: enkel fragment laat-middeleeuws aardewerk
- 80-110 **Algemeen:** *kleur:* lichtgeel
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: C-horizont met kenmerken van ontijzering

boring: ETTWI-6

Datum: 21-9-2010, *boortype:* Edelman-15 cm, *doel boring:* archeologie - verkenning,
landgebruik: braak, *vondstzichtbaarheid:* slecht, *provincie:* Noord-Brabant, *gemeente:*
Etten-Leur, *plaatsnaam:* Etten leur, *opdrachtgever:* woonstichting, *uitvoerder:* RAAP Zuid

- 0-50 **Algemeen:** *kleur:* lichtgeel
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: C-horizont met kenmerken van ontijzering

boring: ETTWI-7

Datum: 21-9-2010, *boortype:* Edelman-15 cm, *doel boring:* archeologie - verkenning,
landgebruik: braak, *vondstzichtbaarheid:* slecht, *provincie:* Noord-Brabant, *gemeente:*
Etten-Leur, *plaatsnaam:* Etten leur, *opdrachtgever:* woonstichting, *uitvoerder:* RAAP Zuid

- 0-50 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: regelmatig geploegd/bewerkte A-horizont, *interpretatie:* esdek
- 50-80 **Algemeen:** *kleur:* lichtgeel
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: C-horizont met kenmerken van ontijzering

boring: ETTWI-8

Datum: 21-9-2010, *boortype:* Edelman-15 cm, *doel boring:* archeologie - verkenning,
landgebruik: braak, *vondstzichtbaarheid:* slecht, *provincie:* Noord-Brabant, *gemeente:*
Etten-Leur, *plaatsnaam:* Etten leur, *opdrachtgever:* woonstichting, *uitvoerder:* RAAP Zuid

- 0-40 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: regelmatig geploegd/bewerkte A-horizont, *interpretatie:* bouwvoor
- 40-50 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: A-horizont bestaand uit opgebracht pakket, *interpretatie:* esdek
- 50-75 **Algemeen:** *kleur:* lichtbruingeel
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: verploegd tot in B-horizont, *interpretatie:* gebroken podzol
Opmerking: gevlekt
- 75-85 **Algemeen:** *kleur:* lichtbruin
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: BC-horizont, *interpretatie:* veldpodzolgronden
- 85-120 **Algemeen:** *kleur:* lichtgeel
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: C-horizont met kenmerken van ontijzering

boring: ETTWI-9

Datum: 21-9-2010, *boortype:* Edelman-15 cm, *doel boring:* archeologie - verkenning,
landgebruik: braak, *vondstzichtbaarheid:* slecht, *provincie:* Noord-Brabant, *gemeente:*
Etten-Leur, *plaatsnaam:* Etten leur, *opdrachtgever:* woonstichting, *uitvoerder:* RAAP Zuid

- 0-15 **Algemeen:** *kleur:* bruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn

Bodemkundig: verploegd tot in C-horizont, *interpretatie:* verstoord
Opmerking: gevlekt
15-50 **Algemeen:** *kleur:* lichtgeel
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: C-horizont met kenmerken van ontijzering

boring: ETTWI-10

Datum: 21-9-2010, *boortype:* Edelman-15 cm, *doel boring:* archeologie - verkenning,
landgebruik: braak, *vondstzichtbaarheid:* slecht, *provincie:* Noord-Brabant, *gemeente:*
Etten-Leur, *plaatsnaam:* Etten leur, *opdrachtgever:* woonstichting, *uitvoerder:* RAAP Zuid

0-40 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: regelmatig geploegd/bewerkte A-horizont, *interpretatie:* bouwvoor
40-50 **Algemeen:** *kleur:* donkerbruingrijs
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: A-horizont bestaand uit opgebracht pakket, *interpretatie:* esdek
50-85 **Algemeen:** *kleur:* lichtgeel
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: verploegd tot in C-horizont, *interpretatie:* verstoord
Opmerking: gevlekt, recent
85-120 **Algemeen:** *kleur:* lichtgeel
Lithologie: zand, zwak siltig, matig fijn
Bodemkundig: C-horizont

Bijlage 2: Beschrijving van Rijksmonumenten 't Withofcomplex (bron: www.KfCH.nl)

Gebruiksbeperking

Aan onderstaande gegevens kunnen geen rechten worden ontleend. De locatie van de rijksmonumenten is op voorlopige gegevens gebaseerd. Hierdoor kan het voorkomen dat een rijksmonument niet op de juiste plek wordt weergegeven of ontbreekt.

ODB:Rijksmonumentnr: 525719
't Withof, Etten-Leur

Type object	Bouwkunst; boerderij (-deel)
Trefwoorden	Boerderij(oorspronkelijke functie)
Dateringen	1500 t/m 1949 (Nieuwe tijd)
Juridische status	rijksmonument
Cultuurhistorische waarde	zeer hoge waarde
Kenmerkendheid	nationaal
Zichtbaar	ja
Plaats	Etten-Leur

Inleiding

Kloosterboerderij met dwarsdeel uit 1896. De boerderij ligt geheel vrij zuidwestelijk van de grote kapel. De oorspronkelijke koestal is omgebouwd tot garages. In de boerderij bevinden zich twee kelders met opkamers gescheiden door een gang. Een ervan is de melkkelder. De plaats van de varkenshokken en paardenstal is in de gevels nog zichtbaar.

Omschrijving

De kortgevelboerderij heeft een zadeldak met overstek gedekt met grijze oud-Hollandse pannen. In de lange gevel, aan de kant van de kapel, twee gemetselde topgevels met hooiluiken. Houten geprofileerde gootklossen. Het opgaande werk bestaat uit gele baksteen (IJsselformaat). De muuropeningen zijn voorzien van een segmentboog. In de top van de kopgevels van de boerderij respectievelijk beelden van St. Antonius Abt met 't varken en St. Isidoor in Franse kalksteen. De vloer van de opkamers bestaan uit ijzeren INP profielen waartussen bakstenen tongewelven. In de boerderij een dubbele messing waterpomp met zwengel.

Waardering

Het object is van algemeen belang als onderdeel van een complex, belangrijk vanwege de cultuurhistorische waarde als vertegenwoordiger van de transformatie van een herenhuis tot een omvangrijk katholiek complex met een meer dan regionale uitstraling, het heeft typologische waarde als vertegenwoordiger van een congregatieklooster met een gecompliceerde gebruiks- en bouwgeschiedenis. Het is van architectuurhistorisch belang vanwege de gelaagdheid. De boerderij is met name van belang als kloosterboerderij (een zeldzaam gegeven), uitgevoerd in een voor deze streek gebruikelijke typologie, namelijk de kortgevelboerderij. Het heeft ensemblewaarden vanwege de relatie tot de dorpse omgeving. Het geheel is zeldzaam.

ODB:Rijksmonumentnr: 516653 't Withof, Etten-Leur	
Type object	Bouwkunst; kerkelijk gebouw
Trefwoorden	Klooster, kloosteronderd(oorspronkelijke functie)
Dateringen	1500 t/m 1949 (Nieuwe tijd)
Juridische status	rijksmonument
Cultuurhistorische waarde	zeer hoge waarde
Kenmerkendheid	nationaal
Zichtbaar	ja
Plaats	Etten-Leur

Huize Adama, is gebouwd in de 16de eeuw. De voorgevel, die op het noordoosten ligt, is reeds als rijksmonument ingeschreven. Jonkheer Hendrick van den Broeck, schout van Etten en Sprundel, is in 1580 waarschijnlijk de eerste bewoner van het huis. Daarna zijn zoon Engelbreght, die de functie van zijn vader overnam. Engelbreght was getrouwd met Maria Proeninck uit Deventer, die de helft van het kasteel "Herlaer" in Sint Michielsgestel bezat. Hun dochter Maria, geboren in 1605, trouwde met de Friese Jonkheer Reinier Pybes d'Adama. Hun familiewapen prijkt boven de deur. Het is een alliantie-wapen bestaande uit twee schilden die met elkaar verbonden zijn door een eikentak in houtkleur daaraan hangend met zilveren linten. Links het accoladeschild van Jonkheer Reinier Pybes d'Adama dat uit vier kwartieren bestaat (bijlage 2).

Deze Reinier nam de functie van zijn schoonvader over en verloor die na de vrede van Munster (1648) en wel in 1654. Het gezin d'Adama van den Broeck telde acht kinderen. In 1678 vertrok het laatste familielid van hier naar het kasteel Herlaer. Vanaf toen werd Huize Adama een soort statussymbool voor hoge, veelal buitenlandse militairen, die aan de K.M.A. in Breda verbonden waren. Rond 1800 werd het verkocht aan boer Pieter Boots. Het raakte in verval en werd gewijzigd in 18de en 19de eeuw. In 1820 is het een omgracht huis met brug. In 1819 wordt door zusters Franciscanessen besloten na bespreking met pastoor Oomen het huis te kopen op naam van Adriaan Michiel van Hooydonk, vader van de president van het seminarie Mgr. van Hooydonk, om hier een kostschool te vestigen die op 5 mei 1820 werd geopend.

Tussen 1834 en 1861 wordt het huis aan de voorkant uitgebreid door middel van twee parallelle vleugels van twee bouwlagen onder zadeldaken met daarin scholen, rectoraat en het pensioonaat. Tussen deze vleugels ontstaat het "voorplein". Huize Adama is dan nog steeds zichtbaar vanaf de straat. Dit zicht verdwijnt in 1864 bij de bouw van het poortgebouw. De uitbreidingen vormen de voorbouw (onderdeel II). Bij de bouw van het poortgebouw krijgt het gesticht een pandhof. De hof kreeg de naam St. Antoniusplein. Ook aan de achterkant wordt het huis uitgebreid en wel in het verlengde van de aangebouwde voorvleugels. In 1850 komt aan de zuid-oostkant de kapel (onderdeel III) en in 1870 aan de zuid-westkant het "slot" van de zusters waarin de woon- en werkvertrekken en slaapzalen (bij de renovatie van 1980 wordt deze vleugel weggebroken en vervangen door nieuwbouw).

Omschrijving

Huize Adama is een dwarshuis met twee bouwlagen onder dubbel zadeldak op een rechthoekige plattegrond met voorgevel op het noord-oosten. Het dak is belegd met grijze oud-Hollandse pannen. Deze gevel heeft een rondbogige geprofileerde hardstenen ingang met ijzeren klopper en slotplaat (17de eeuw). Steen met alliantiewapen boven de ingang van de eerste bewoners van Huize Adama. Getoogde schuifvensters, op de begane grond voorzien van luiken en een achtentwintig ruitsverdeling met ijzeren roeden. Op de verdieping met

vierentwintig ruitsverdeling. Ontlastingsbogen boven de oorspronkelijke vensters. Twee stoeppalen met gekrulde staven. De symmetrische voorgevel van Huize Adama is vijf traveeën breed. Links van de voordeur de herenkamer en rechts de opkamer (bij de zusters bisschopskamer genoemd) met er onder een gewelfde kelder. Aan de achterkant van het huis wordt in 1870 door architect Soffers op de verdieping de brevierkapel (nu kapittelzaal) gebouwd met een gestucadoord tongewelf. Tevens krijgt het dan aan de achterkant twee bouwlagen en twee parallelle zadeldaken. Oorspronkelijk had het slechts één zadeldak. Sinds de laatste renovatie is de ruimte tussen de nok van beide zadeldaken overdekt door een plat dak. Het opgaande werk bestaat uit handgevormde baksteen gemetseld in kruisverband. Huize Adama heeft inwendig een draaitrap met gebeeldhouwde trappaal voorzien van slangenkop.

Waardering

Het object is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische waarde als vertegenwoordiger van de transformatie van een herenhuis tot een omvangrijk katholiek complex met een meer dan regionale uitstraling, het heeft typologische waarde als vertegenwoordiger van een congregatieklooster met een gecompliceerde bouwgeschiedenis. Het is van architectuurhistorisch belang vanwege de gelaagdheid en opeenvolging van diverse varianten van de katholieke Neogotiek. Het heeft ensemblewaarde vanwege de relatie tot de dorpse omgeving. Het is als geheel en als representant van het werk van Soffers zeldzaam.

ODB:Rijksmonumentnr: 516654 't Withof, Etten-Leur	
Type object	Bouwkunst; kerkelijk gebouw
Trefwoorden	Klooster, kloosteronderd(oorpronkelijke functie)
Dateringen	1500 t/m 1949 (Nieuwe tijd)
Juridische status	rijksmonument
Cultuurhistorische waarde	zeer hoge waarde
Kenmerkendheid	nationaal
Zichtbaar	ja
Plaats	Etten-Leur

De tweelaagse voorbouw van 't Withof uit 1834-'64 heeft een U-vormige plattegrond rondom het St. Antoniusplein en het al eerder beschreven Huize Adama (onderdeel I). De schilddaken zijn belegd met grijze Romaanse en oud-Hollandse pannen. De voorbouw met daarin de risalerende hoofdingang en topgevel aan de straat, is een ontwerp van architect Soffers uit 1864 en 1885 kwam tot stand onder de vierde algemeen overste Mère Dominique van Dijk. Boven de poort ligt de zogenoemde paarse kapel (vanwege de paarse stoelen). In de oostelijke vleugel bevindt zich het oude rectoraat van het gesticht. De symmetrische voorbouw met hoekpilasters is aan de straatkant tien traveeën breed. De hof (St. Antoniusplein), is vijf bij negen traveeën groot. De ingangspartij is aan de straatzijde risalerend met op de risaliet een gemetselde getrapte topgevel en aan de hofzijde in het dak een gestucte stenen dakkapel met wijzerplaat. De kloosterpoort heeft een geprofileerde hardstenen omlijsting met kielboog en kruisbloem. Boven de hoofdingang een zandstenen beeld van Josef met het Kind Jezus. Waaronder het bijbehorende Latijnse chronicum: "Haec Domus floreat sub protectione Sancti Josephi" ("Moge dit huis floreren onder de bescherming van St. Joseph"). Het beeld is in 1864 geschonken door Ettenaren bij het zilveren professiefeest van de overste Dominique van Dijk. In de topgevel boven het beeld een uurwerk met klok uit 1870 eveneens geschonken door de Ettenaren bij het vijftigjarig bestaan van de congregatie. Het uurwerk heeft ook aan de kant van het St. Antoniusplein een wijzerplaat. Het opgaande werk van de U-vormige voorbouw bestaat in hoofdzaak uit handgevormde baksteen gemetseld in kruisverband.

De eerste zes noord-westelijke raamtraveeën in de zijgevel zijn in machinale steen in kettingverband gemetseld. In de voorgevel ovaalvormige gietijzeren muurankers. In de zijgevels gesmede balkankers. Getoogde schuifvensters, die op de begane grond voorzien zijn van een achtentwintigruits verdeling met ijzeren roeden en op de verdieping van een vierentwintigruits verdeling. Op het dak twee hoekschoorstenen met schoorsteenkap en windvaan. De paarse kapel heeft een gestucadoord tongewelf uit de bouwtijd. Op de oosthoek van de voorbouw een nu driezijdig vrijstaande hoogopgaande vierkante toren met schilddak uit 1885, restant van een gesloopte vleugel uit 1885. Bovenop de toren onder andere een smeedijzeren windvaan met het jaartal. Het metselwerk afgewisseld met natuurstenen speklagen is gemetseld in kruisverband van machinale baksteen. In de eetzaal van het klooster een gietijzeren wenteltrap en balustrade uit 1870 afkomstig van de firma Klep (later Klep en Bruyn en nog later Etna). De trap stond voor 1983 opgesteld in het slotgedeelte van de zusters. In de linkervleugel van de voorbouw het rectoraat van 1850. Het rectoraat heeft een waranda waarvan het dak wordt gedragen door drie geornamenteerde gietijzeren kolommen. Het interieur bevat onder andere geornamenteerde stucplafonds, beglaasde schuifdeuren, zwartmarmeren schoorsteenmantel en een rijke rood beschilderde betimmering. Het St. Antoniusplein heeft een

monumentale ovaalvormige aanleg van geschoren buxushaag waartussen bloemperken met lavendel. De bestrating bestaat uit gele handgevormde klinkers (IJselformaat). In het midden van het plein staat een natuurstenen St. Antoniusbeeld met Kind op sokkel.

Waardering

Het object is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische waarde als vertegenwoordiger van de transformatie van een herenhuis tot een omvangrijk katholiek complex met een meer dan regionale uitstraling, het heeft typologische waarde als vertegenwoordiger van een congregatieklooster met een gecompliceerde bewonings- en bouwgeschiedenis. Het is van architectuurhistorisch belang vanwege de gelaagdheid en opeenvolging van diverse varianten van de katholieke neogotiek en vanwege de plaats in het werk van de architect P. Soffers. Het heeft ensemblewaarde vanwege de relatie tot de dorpsomgeving. Het is als geheel en als representant van het werk van Soffers zeldzaam.

ODB:Rijksmonumentnr: 525741 't Withof, Etten-Leur	
Type object	Bouwkunst; kerkelijk gebouw
Trefwoorden	Klooster, kloosteronderd(oorspronkelijke functie)
Dateringen	1500 t/m 1949 (Nieuwe tijd)
Juridische status	rijksmonument
Cultuurhistorische waarde	zeer hoge waarde
Kenmerkendheid	nationaal
Zichtbaar	ja
Plaats	Etten-Leur

Lourdesgrot, gebouwd 1902. De grot kon worden aangedaan tijdens wandelingen over het kloosterterrein en die, al naar gelang hun lengte, werden aangeduid als de grote en de kleine 'tour'. Lourdesgrotten vervulden een rol in de devotie van kloosters en ontbreken in vrijwel geen kloostertuin.

Lourdesgrot, een variatie op de 'ware uitbeelding' van de grot in het Franse Lourdes en uitgevoerd in aangesmeerde misbaksels. In de grot beelden van Maria en Bernadette. De voorzijde van de grot is afgesloten met een smeed- en gietijzeren hekwerk. In de stoep voor de grot bevindt zich een hartvormige ingelegde steen en het opschrift 'Lieve Moeder bescherm Uwe kinderen'. Bij de grot bevinden zich diverse bomen, restant van de bosschage waarin de grot zich vroeger bevond.

Waardering

De Lourdesgrot met bomen is van algemeen belang vanwege het bouwtype, het materiaal (misbaksels), bijzondere onderdelen zoals de beelden, het hekwerk en de ingelegde steen en de historische, visuele en functionele band met het klooster.

ODB:Rijksmonumentnr: 525718 't Withof, Etten-Leur	
Type object	Bouwkunst; kerkelijk gebouw
Trefwoorden	Klooster, kloosteronderd(oorspronkelijke functie)
Dateringen	1500 t/m 1949 (Nieuwe tijd)
Juridische status	rijksmonument
Cultuurhistorische waarde	zeer hoge waarde
Kenmerkendheid	nationaal
Zichtbaar	ja
Plaats	Etten-Leur

Grote kapel in Neogotische stijl in 1908 gebouwd naar ontwerp van architect Petrus Johannes van Genk (Bergen op Zoom). De opdracht gaf de vijfde algemene overste Mère Xavier Schutjes. Samen met rector A.M. Woestenberg legde ze de eerste steen. De aannemer was Mattheus Bakkeren (Princenhage). De grote kapel ligt met uitzondering van de noordoostzijde, die grenst aan de kleine kapel, vrij op het erf.

Eenbeukige kruiskapel met lager koor met vijfzijdige sluiting, onder zadel- en schilddaken met een achtzijdige vieringtoren. Aan weerszijden van de koorpartij tegen het transept een sacristie onder schildak. Alle daken zijn belegd met natuurstenen leien. Op de topgevels kruisbloemen. Het opgaande werk bestaat uit een paarsrode machinale baksteen gemetseld in kruisverband, op de hoeken voorzien van zware steunberen met afzaten. De horizontale banden, muurafdekkingen en traceringen in vensters zijn van Franse kalksteen. Het schip is vier traveeën lang. In elke travee drie lancetvensters met erboven een rondvenster. In de kopgevels van het transept zeven lancetvensters met erboven rondvensters met vier- en achtpasmotief. In de topgevel twee lancetvensters. In de transeptgevels aan de zijde van het koortravee hooggeplaatste roosvensters met achtpasmotief. De grisailles in het priesterkoor en de roosvensters in het transept rechts en links tegen de voormuur: respectievelijk voorstellende Clara en Elisabeth zijn afkomstig uit het atelier van Cuijpers (Roermond). De overige vensters bevatten gebrandschilderde ramen van Charles Eyck uit ca. 1945. Opvallend hier is de carreau-decoratie in de roosvensters gelijkend op die van Chartres en de zin voor deformatie (driehoekige halzen, langgekepte gezichten en figuren) die typisch is voor de kunstenaar Eyck. De kapel werd in 1921 gepolychromeerd. Bij de renovatie in 1964 overgeschilderd.

Waardering

Het object is van algemeen belang als onderdeel van een complex dat van waarde is vanwege de cultuurhistorische waarde als vertegenwoordiger van de transformatie van een herenhuis tot een omvangrijk katholiek complex met een meer dan regionale uitstraling, het heeft typologische waarde als vertegenwoordiger van een congregatieklooster met een gecompliceerde gebruiks- en bouwgeschiedenis. Het is van architectuurhistorisch belang vanwege de gelaagdheid en opeenvolging van diverse varianten van de katholieke neogotiek en vanwege de plaats in het werk van de architect Van Genk. De kapel is in het bijzonder van belang vanwege de sobere Neogotische vormen. Het heeft ensemblewaarde vanwege de relatie tot de dorps omgeving. Het is als geheel zeldzaam.

ODB:Rijksmonumentnr: 525717
't Withof, Etten-Leur

Type object	Bouwkunst; kerkelijk gebouw
Trefwoorden	Klooster, kloosteronderd(oorpronkelijke functie)
Dateringen	1500 t/m 1949 (Nieuwe tijd)
Juridische status	rijksmonument
Cultuurhistorische waarde	zeer hoge waarde
Kenmerkendheid	nationaal
Zichtbaar	ja
Plaats	Etten-Leur

Kleine kapel in Neogotische stijl uit 1850 en 1882. Aan de zuidoostkant van Huize Adama de aangebouwde kapel van architect P. Soffers (Ginneken). De opdracht kwam van de tweede algemene overste Mère M. Louise Steyvers. Rector Timmermans legde de eerste steen. Inzegening in 1853 door Mgr. Van Hooydonk. De kapel werd in 1852 bekostigd door Zr. Magdalena, die zojuist ingetreden was en haar erfdeel afstond aan de congregatie. In 1882 werd de kapel met een transept vergroot. De tweede inzegening vond plaats door deken en pastoor F.L. Maes. De kapel werd in 1887 gepolychromeerd. Bij de bouw van de grote kapel in 1908 (onderdeel IV), werd de kapel in de hoogte in tweeën gedeeld. Boven bleef ze kapel en beneden refter en na de verbouwing in de tachtiger jaren van de 20e eeuw ontvangstzaal. Het priesterkoor van de kapel werd in 1908 afgebroken voor de bouw van de grote kapel. De kapel ligt aan de noord-oost- en zuidwestkant ingeklemd tussen de onderdelen II en IV. Het schip van de kapel ligt met zijn noordwestkant aan de tweede (pand)hof van het gesticht. De andere zijde van het schip ligt aan een lange smalle derde (pand)hof.

De zeer eenvoudig gedetailleerde kapel, oorspronkelijk met kruisvormige plattegrond, heeft een schip van vijf traveeën met transept. Het opgaande werk aan de buitenkant bestaat uit handgevormde gele baksteen (IJselformaat) met zware geprofileerde steunberen. Spitsboogvensters. De oorspronkelijke vijf gebrandschilderde ramen uit de ateliers van Stalins en Jansen (Antwerpen) zijn in 1983 vervangen door ramen uit het atelier van Swart (Breda). Het dak heeft een leibedekking. Op de viering een zeshoekige vieringtoren. De kapel heeft een gepolychromeerd gestukadoord kruisribgewelf op rijk bewerkte bladkapitelen en driedelige muurzulen. In het onderste gedeelte van de kapel in de ontvangstzaal, twee eiken Neogotische gebeeldhouwde deuren uit 1850, afkomstig uit het atelier van Peters-Dievoort (Turnhout). In de spitsboog van de ene deur het hart van Maria met de woorden: "Spes nostra salve". In de spitsboog van de andere deur is het hart van Jezus met de tekst: "In corde tuo reconde nos".

Waardering

Het object is van algemeen belang als onderdeel van een complex dat van waarde is vanwege de cultuurhistorische waarde als vertegenwoordiger van de transformatie van een herenhuis tot een omvangrijk katholiek complex met een meer dan regionale uitstraling, het heeft typologische waarde als vertegenwoordiger van een congregatieklooster met een gecompliceerde gebruiks- en bouwgeschiedenis. Het is van architectuurhistorisch belang vanwege de gelaagdheid en opeenvolging van diverse varianten van de katholieke neogotiek en vanwege de plaats in het werk van de architect P. Soffers. De kapel is in het bijzonder van belang vanwege de sobere Neogotische vormen. Het heeft ensemblewaarde vanwege de relatie tot de dorpsomgeving. Het is als geheel zeldzaam.

ODB:Rijksmonumentnr: 15380 't Withof / Huize Adama, Etten-Leur		
Type object	Bouwkunst; woonhuis	
Trefwoorden	Onderdeel woningen e.d.(oorspronkelijke functie)	
Dateringen	1500 t/m 1949 (Nieuwe tijd)	
Juridische status	rijksmonument	
Cultuurhistorische waarde	zeer hoge waarde	
Kenmerkendheid	nationaal	
Zichtbaar	ja	
Plaats	Etten-Leur	
<p>Voorgevel van het voormalige huis Adama, XVII eeuw, gewijzigd in XVIIIe en XIXe eeuw. Rondbogige geprofileerde ingang met ijzeren klepper en slotplaat (XVIIe eeuw). Steen met alliantiewapen boven de ingang. Schuiframen met kleine roedenverdeling, begane gronds met luiken. Ontlastingsbogen boven de oorspronkelijke vensters. Twee stoeppalen met gekrulde staven.</p>		

Bijlage 3: Beschrijving van MIP-pand Bisschops- molenstraat 162 (bron: www.CHW.nl)

Algemene Informatie

MIP-code: ZB034-004498
Adres: Bisschopsmolenstraat 162
Postcode: 4876AK
Plaatsnaam: Etten-Leur
Gemeente: Etten-Leur
Type: Klooster, kloosteronderdeel

Gedetailleerde Informatie

Monument: MIP
Bouw begin: 1600
Bouw einde: 1900
Gevels en Materialen: Klooster van de zusters Franciscanessen van de Congregatie derpenitenten-
Recollectinen.
Vensters en Deuren: Sierankers en ramen met kleine roedenverdeling.
Constructie: Schuur met beeld Antonius Abt. Diverse na-oorlogse uitbreidingen, deels in
Bossche-school-trant.
Bijgebouwen: Aan de achterzijde van het huis Adama is in 1970 door P. Soffers een refter met
bovengelegen bidkapel aangebouwd.
Groen: Aan de voorzijde twee beuken ca. 200 cm. omtrek. Diverse bomen w.o. eiken en
snoeilinden.
Motivering: Cultuurhistorisch belang.
Bijzonderheden: Cartouche met tekst: 'Domus Haec floreat sub protectione Sancte Josephi'.
Omschrijving: Links en rechts van het oude huis verzezen tussen 1844 en 1861 twee haakse
vleugels, tweelaags onder zadeldaken, met eenvoudige getoogde schuiframen met
kleine roedenverdeling en geprofileerde goten. In 1864 werd de carre gesloten door
de bouw van een ingangsvleugel met middenrisaliet en trapgevel in vroege
neogotische trant, vermoedelijk door de architect P. Soffers. In de topgevel een
Jozefbeeld, klok en kruis.